

DE DUIVEL

Een biografie

Philip C. Almond

Meinema | Pelckmans

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijmeinema.nl
www.pelckmans.be

Oorspronkelijke uitgave: *The Devil. A New Biography*, I.B. Taurus & Co Ltd.
© 2014, 2015 Philip C. Almond
Published by arrangement with I.B. Taurus & Co Ltd, London

Uit het Engels vertaald door Henk Fonteyn
© Nederlandse vertaling, 2015 Uitgeverij Meinema

Ontwerp omslag: Marion Rosendahl
Illustratie omslag: Ricardo Bellver, *Fuente del Ángel Caído* (1878). Parque del Retiro, Madrid
Opmaak binnenwerk: Prezns, Marco Bolsenbroek

ISBN 978 90 211 4379 8 (Nederland)
ISBN 978 90 289 8191 1 (België)
NUR 694; 700
D/2015/0055/107

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Dankbetuigingen	9
Proloog	11
Hoofdstuk 1: De ‘geboorte’ van de duivel	18
Engelen en demonen, zonen en minnaars	18
Het boek van de wachters	20
Engelen in hun verheffing en val	23
De geboorte van ‘Satan’	33
De aartsdemon Belial	36
Satan en Jezus	39
De val van de draak	46
Hoofdstuk 2: De val van de duivel	48
De val van de mens	48
De satanische slang	51
Hoogmoed komt voor de val	56
Lucifers nederdaling	60
Het slagveld der geschiedenis	65
Hoofdstuk 3: ‘Hell’s Angel’	67
De duivel afkopen	67
De demonische paradox	72
Het leeghalen van Hades	75
In de hel en in de lucht	80

Hoofdstuk 4: De duivel gaat rond	88
Een behekste paus	88
Gematigde en extremistische katharen	90
Engelen en demonen	95
De demonisering van de magie	98
Magie gedefinieerd, veroordeeld en verdedigd	103
Demonen bezweren en met engelen spreken	109
Hoofdstuk 5: Duivelse lichamen	118
De demonisering van het magische volksgeloof	118
Dwalingen zijn niet kathaars, maar satanisch	122
De duivel, seks en seksualiteit	124
Vleesgeworden demonen	136
Hoofdstuk 6: De duivel en de heks	145
Kindermoord en kannibalisme	145
Sabbatsreizen	149
Het pact met de Satan	156
Het duivelsteken	164
Hoofdstuk 7: Een heel bezitterige duivel	170
Het bezeten lichaam	170
Bezetenheid, genezing en sceptici	174
Forensische demonologie	181
Voorbij de grenzen van het menselijke	187
De duivel uitdrijven	191
Hoofdstuk 8: De duivel verslagen	199
De binding en loslating van Satan	199
De antichrist	204
De antichrist: een leven	208
De toekomstige binding van Satan	212
'Apocalypse Now'	216
Satan en het hellevuur	225

Hoofdstuk 9: De ‘dood’ van de duivel	230
Satan en bijgeloof	230
Toen de wonderen ophielden	233
De duivel onthand	237
De duivel ontmanteld	241
Platonische en demonische lichamen	248
Een onttoverde wereld	251
Epiloog	257
Bibliografie	261

Voor Lotus

Kwaadaardig als hij is... Zelfs de duivel kan onrecht worden aangedaan.

Zonder recht en zonder reden kan hij de schuld krijgen
waar mensen niet voor hun eigen daden willen staan
en hun missers dus maar aan hem toeschrijven.

Vrij naar Daniel Defoe, *The History of the Devil*

Dankbetuigingen

Dit boek is tot stand gekomen in het *Centre for the History of European Discourses* aan de Universiteit van Queensland in Australië. De afgelopen acht jaar had ik het voorrecht deel te mogen uitmaken van dit centrum. Al die tijd is het een collegiale, stimulerende en, vaker dan men zou durven hopen, een opwindende werkplek geweest. Daarvoor ben ik in het bijzonder professor Peter Harrison, de directeur van het centrum, de professoren Peter Cryle, Ian Hunter, Simon During en dr. Elizabeth Stephens, mijn Australische collega-onderzoeker, veel dank verschuldigd. Mijn dank ook aan de onderzoekers van het centrum. Hun toewijding aan hun werk heeft mij telkens aangemoedigd om het mijne met toewijding te doen.

Een boek als dit, met een zo breed bereik, moet wel schatplichting zijn aan alle geleerden die eerder dan ik op dit demonische terrein werkzaam zijn geweest. Zonder hun baanbrekende werk had ik dit boek niet kunnen schrijven. Met name noem ik het werk van Jeffrey Burton Russell, Henry Ansgar Kelly, Stuart Clark, Claire Fanger, Richard Kieckhefer, Walter Stephens, Bernard McGinn en Michael Bailey. Ik neem de gelegenheid te baat om nogmaals Alex Wright, mijn uitgever bij I.B. Tauris, te bedanken voor zijn steun en bemoediging bij dit werk. Ook dank ik mijn vrouw Patricia Lee. Ze heeft wederom het geduld opgebracht om naar me te luisteren wanneer ik haar voorlas wat ik geschreven had en ze heeft me veel bruikbare adviezen gegeven.

Dit boek draag ik op aan mijn kleindochter Lotus Linde, meer engel dan demon.

Proloog

De priester: ‘Welnu, mag ik me voorstellen: Ik ben Damien Karras.’

De demon: ‘En ik ben de duivel! En wees nu zo vriendelijk deze boeien los te maken!’

De priester: ‘Als je de duivel bent, waarom laat je die boeien dan zelf niet verdwijnen?’

De demon: ‘Dat is een vulgaire vorm van machtsmisbruik, Karras.’

De priester: ‘Waar is Regan?’

De demon: ‘Hier binnen. Bij ons.’

De Exorcist (1973)

Met deze woorden verscheen de duivel tegen het einde van de twintigste eeuw weer in de westerse cultuur. *The Exorcist* was een film die het publiek herinnerde aan de dreigende ander die meer dan tweeduizend jaar lang in het westers bewustzijn present was geweest. Het betrof een wezen dat de donkere kant van het heilige vertegenwoordigde, verpersoonlijkt als de Boze, de duivel. Het meisje waarin de duivel zijn intrek had genomen, sprak met een diepe altstem, schreeuwde obsceniteiten, braakte en zweefde, kon haar hoofd honderdtachtig graden draaien, masturbeerde met een crucifix en liep als een spin. Het publiek was geschokt en ontdaan, maar tegelijkertijd diep gefascineerd.

Het was het begin van hernieuwde aandacht voor het demonische in film, op televisie, in literatuur en in muziek, een aandacht die tot in de eenentwintigste eeuw voortduurt. Het heeft geleid tot een toename van kennelijke demonische bezetenheid in de conservatieve middenmoot van de christelijke kerken, zowel

de katholieke als de protestantse, en tot groei in het aantal exorcismen en 'bedieningen van bevrijding'. Het heeft invloed gehad op de morele opschudding over vermeend seksueel misbruik van kinderen in satanische sekten. En het leidde tot toenemend (zij het ongewettigd) wantrouwen onder conservatieve christenen dat er in de groeiende new-agebeweging sprake is van demonische invloeden, in het bijzonder bij moderne hekserij (wicca) en neopaganisme.

De terugkeer van de duivel in de West-Europese volkscultuur, en mogelijk zelfs bij de elite, maakt deel uit van een nieuwe westerse betrokkenheid op een denkbeeldige, betoverde wereld van bovennatuurlijke wezens, zowel goede als kwade, van vampieren en sprookjesfiguren, heksen en tovenaars, weerwolven en geestverschijningen, transformers en superhelden, engelen en duivelen, geesten en draken, elfen en ruimtewezens, mannelijke en vrouwelijke demonen, hobbits, bewoners van Zweinstein en zombies. En dit is ingebed in een hernieuwd actuele reeks esoterische en occulte technologieën van het zelf (zowel uit het Oosten als het vroeg moderne Westen) die als betekenisgeving dienen waar noch wetenschap noch feitenkennis bruikbaar zijn – astrologie, magische en spirituele heling, divinatie, oude profetieën, meditatie, allerlei voedingswijzen, complementaire geneesmiddelen et cetera. De moderne betoverde wereld is er een met een veelheid aan betekenissen, waar het spirituele een ruimte inneemt tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid. Het is een domein waar geloof een keuze is en waar ongeloof vrijwillig en blijmoedig terzijde wordt geschoven.

Of we al dan niet in de duivel geloven is tegenwoordig een kwestie van kiezen. Zo was het niet altijd. Het grootste deel van de afgelopen tweeduizend jaar was het even onmogelijk om niet in de duivel te geloven als in God. Christen zijn betekende niet alleen dat men geloofde in de verlossing door Christus, maar ook dat men, als men niet tot de uitverkorenen behoorde, te rekenen had met de bestraffingen van Satan en zijn demonen in de eeuwige vlammen van de hel. De geschiedenis van God in het Westen is tevens de geschiedenis van de duivel en de geschiedenis van de theologie derhalve ook de geschiedenis van de demonologie.

Het christelijke verhaal is een historisch verhaal. Het begint met Gods schepping van de engelen, de wereld, de dieren, van man en vrouw. Het vertelt over de rampzalige gebeurtenis van de zondeval van de mens na de schepping, toen Adam en Eva door de slang werden verleid in de Hof van Eden, God ongehoorzaam waren en uit het paradijs verdreven werden. De vervreemding tussen de mens en God, als gevolg van de val, was voor God de reden om mens te worden in Jezus Christus. Dit leidde tot verzoening tussen God en mens, dankzij Christus' leven, dood en opstanding. Uiteindelijk vertelt het christelijke verhaal over de vervulling en het einde van de geschiedenis, als God zal komen om de levenden en de weer tot leven gewekte doden te oordelen, om de verlostten te bestemmen tot de eeuwige gelukzaligheid in de hemel en de verdoemden tot de eeuwige bestraffing in het hellevuur.

Dit christelijke verhaal kan niet worden verteld zonder de duivel. In het verhaal van het christelijke geloof speelt hij, naast God zelf, de belangrijkste rol. Hij is de eerste, de vorst van de engelen die geschapen zijn in den beginne. Hij is de eerste die ongehoorzaam is aan God, en de eerste die, samen met alle engelen die met hem gevallen zijn, uit de hemel verdreven wordt. Vanaf dat moment verhaalt de geschiedenis over het conflict tussen God en zijn hemelse engelenmachten en de duivel en zijn demonische leger. Het is de duivel die kort na zijn eigen val, in de gestalte van een slang, de val van de mens teweegbrengt. Hij is het die er uiteindelijk verantwoordelijk voor is dat God mens moest worden in Jezus Christus, en hem moet Christus overwinnen. Het is de voorlopige, zij het nog niet de ultieme nederlaag van de duivel door Christus' leven, dood en opstanding die het hart vormt van de daaruit voortvloeiende verzoening tussen God en mens.

Het is de duivel die, onversaagd door zijn schijnbare nederlaag, de bron blijft van het kwaad in de wereld en het lijden van de mensheid. En het zijn de duivel en zijn demonische bondgenoten die uiteindelijk verslagen worden in de grote kosmische strijd tussen goed en kwaad aan het einde der tijden, waarna hij en zijn demonen tot de eeuwige straf in het hellevuur worden gedoemd.

Toch is dit een zeer paradoxaal verhaal. De duivel is Gods meest onverzoenlijke vijand, en hij onttrekt zich aan Gods controle, aangezien deze hem zelf de vrijheid heeft gegeven om tegen Hem in opstand te komen. Toch is hij tegelijkertijd Gods trouwe dienaar die uitsluitend in actie komt als God het hem beveelt, of tenminste toelaat. De duivel is zowel letterlijk als metaforisch de verpersoonlijking van de paradox in het hart van het christelijk theïsme. Voor zover de duivel Gods onverzoenlijke vijand is die zich aan zijn gezag onttrekt, kan de verantwoordelijkheid voor het kwaad namelijk bij hem worden gelegd. Gods liefde blijft gewaarborgd, zij het ten koste van zijn almacht.

Anderzijds, voor zover de duivel Gods dienaar is en zijn wil uitvoert, is alles wat de duivel doet uiteindelijk Gods eigen verantwoordelijkheid. Gods almacht is gewaarborgd, maar ten koste van zijn liefde. Deze 'demonische paradox' van de duivel als Gods knecht en vijand tegelijk vormt de kern van het christelijke verhaal.

Dit boek is een nieuwe 'biografie' van de duivel, een die zijn bestaan een plek geeft binnen het grotere geheel van het christelijke verhaal waarin het een onlosmakelijk element vormt. Hoofdstuk 2, 'De val van de duivel', gaat zijn leven na vanaf zijn 'geboorte', direct na de schepping, tot zijn val uit de hemel, met zijn engelen, en vervolgens zijn betrokkenheid bij de zondeval van de mens.

Hoofdstuk 3, 'Hell's Angel', gaat in op zijn plaats in het verlossend werk van Jezus Christus, zijn kennelijk voorlopige maar niet finale nederlaag en zijn activiteit in de hel, in de geschiedenis en in de wereld na de 'overwinning' die Christus op hem behaald heeft. Hoofdstuk 7, 'Een heel bezitterige duivel', onderzoekt de toename van zijn activiteit in de lichamen van mannen en vrouwen naarmate het einde van de geschiedenis nadert en de tijd van zijn finale nederlaag dichterbij komt. Hoofdstuk 8, 'De duivel verslagen', gaat in op zijn 'incarnatie' als de antichrist, zijn uiteindelijke nederlaag aan het einde der geschiedenis en zijn veroordeling tot de hel op de dag des oordeels, waar hij paradoxaal zowel degene is die foltert als degene die zelf gefolterd wordt, zowel degene die de verdoemden straft als zelf een van de verdoemden.

Tegelijk wil dit boek een ander verhaal vertellen. Want verweven met de weergave van het christelijke verhaal over de duivel is een ander ingewikkeld en gecompliceerd verhaal, dat voorafgaat en parallel loopt aan het christelijke verhaal, dit soms doorkruist en overlapt, en dat is het westerse concept van de duivel. Het christelijke verhaal over de duivel krijgt pas vorm in de eerste eeuwen van de christelijke jaartelling, maar de geschiedenis van het concept 'duivel' begint al zo'n goede vijf eeuwen daarvoor.

Daarom onderzoeken we in hoofdstuk 1, 'De "geboorte" van de duivel', hoe het concept van de duivel zijn oorsprong vindt in de joodse bijbelse en buiten-bijbelse bronnen, hoe het zich op diverse wijzen ontwikkelt en hoe het wordt verfraaid en uitgewerkt in de Dode Zeerollen en in het Nieuwe Testament. In het volgende hoofdstuk, 'De val van de duivel', analyseren we de constructie van het christelijke verhaal over de duivel in de eerste vijf eeuwen van het christendom en de oorsprong van de demonische paradox. Hoofdstuk 3, 'Hell's Angel', gaat in op de overheersende interpretatie van Christus' overwinning over Satan in de eerste duizend jaar van het christendom – de theorie van verzoening door loskoping. Het is naar men zegt deze ambivalente aard van Christus' overwinning over de duivel die tot een andere 'demonische paradox' binnen de geschiedenis van het christendom leidt: dat de duivel tegelijk door Christus overwonnen is en toch vrij blijft om in de wereld rond te gaan.

Het concept van de duivel in de westerse intellectuele geschiedenis bereikt zijn hoogtepunt in de eerste helft van het tweede millennium. Hoofdstuk 4, 'De duivel gaat rond', onderzoekt de expansie van 'élitaire' magie in het Westen vanaf de elfde eeuw en de daaruit voortvloeiende toenemende demonisering van deze magie. Het volgende hoofdstuk, 'Duiivelse lichamen', gaat in op de steeds sterker wordende centrale rol van 'de duivel' in de demonisering van de volksmagie en tovenarij binnen de klassieke demonologie vanaf de vijftiende eeuw. Hoofdstuk 6, 'De duivel en de heks', gaat vervolgens in op de vraag hoe de klassieke demonologie leidde tot de heksenjacht in de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw.

Hoofdstuk 7, 'Een heel bezitterige duivel', verkent de gouden eeuw van de demonische bezetenheid, van 1550-1700, toen men

meende dat de duivel even actief werkzaam was in het lichaam van individuele mensen als in de natuur en geschiedenis in het algemeen. De golf van demonische bezetenheid beschouwde men destijds als een teken dat de finale nederlaag van de duivel nabij was en het einde van de geschiedenis voor de deur stond. Daarom gaan we in hoofdstuk 8, 'De duivel verslagen', in op het denken onder christenen over de rol van de duivel en zijn zetbaas, de antichrist, in het laatste der dagen, zowel binnen het katholicisme als binnen het jonge protestantisme van de zestiende en zeventiende eeuw.

In het christelijke verhaal kan de duivel, als onsterfelijke geest, niet sterven. Aan het einde van de geschiedenis leeft hij voort, zij het in de hel. Maar ideeën sterven, of verdwijnen op z'n minst uit het intellectuele landschap. Hoofdstuk 9, 'De dood van de duivel', onderzoekt de neergang van de duivel in het westerse denken. Waar het in 1550 onmogelijk was om niet in de duivel te geloven, gaan we in dit hoofdstuk het veranderende intellectuele klimaat na, gedurende de late zestiende tot halverwege de achttiende eeuw, dat er in elk geval onder de 'geletterde' elite toe leidde dat men het niet-bestaan van de duivel overwoog, of op z'n minst betwijfelde of deze nog een rol had in de natuur, de geschiedenis of in de levens van mensen. Vanaf die tijd oppert men de mogelijkheid dat de duivel uitsluitend 'spiritueel' bestaat, of zelfs louter 'metaforisch'; in de menselijke geest of het hart van de mens.

Hoewel de duivel nog altijd 'leeft' in de moderne volkscultuur, is hij in de afgelopen tweehonderdvijftig jaar in het heersende intellectuele denken in het Westen een marginale figuur geworden. Vergeten is dat men zich ooit het leven niet zonder hem kon voorstellen, dat hij deel was van het alledaagse bestaan, permanent present in natuur en geschiedenis, actief werkzaam in ons diepste innerlijk. Het is het doel van dit boek om de moderne lezer beter inzicht te verschaffen hoe, vanaf de vroegste eeuwen van het christendom tot het recente begin van de moderne wereld, het verhaal van de mens niet verteld kon worden, noch het menselijk leven geleefd kon worden, los van het 'bestaan' van de duivel. Dat brengt ook meer inzicht met zich mee in het feit dat in het grootste deel van de afgelopen tweeduizend jaar

de strijd tussen goed en kwaad in de harten en gedachten van mensen slechts de weerspiegeling was van een kosmische strijd tussen God en Satan, tussen het goddelijke en het diabolische, die het hart van de geschiedenis vormde.